

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 3- Sayı: 1- Haziran 2019
ISSN: 2587-1331

KÜLTÜREL MİRAS YAPIM SÜREÇLERİNDE SEMBOLİK İYİLEŞMENİN ROLÜ: 15 TEMMUZ ÖRNEĞİ

İbrahim KARATAŞ*

ÖZET

15 Temmuz darbe girişimi günü ve sonrasında yaşanan süreçler, Türk toplumunun her kesiminden fertleri belli derecelerde etkilemiştir. Birçok insanın şehit ve gazi olduğu bu darbe girişimi, yalnız fertlerin kendisinde değil toplumsal hafızasında da derin izler bırakmıştır. Bu sebeple bireylerin toplumsal hafızasının canlı tutulması adına farklı strateji ve teknikler geliştirilmiştir. Geliştirilen stratejilerin temelini ise darbe girişimi sonrası kurgulanmış söylemler oluşturmaktadır. Bahsi geçen söylemlerin hedef kitlesi çekişmeyi deneyimleyen bireyler ve bu bireylerin gelecek nesilleriyken, amacı da bireyleri ortak bir kültürel miras oluşturma süreçleriyle etkilemek olmuştur. Bu etkileme süreçlerinin ürünlerinden biri olan kültürel miras yapım süreçleri de 15 Temmuz sonrası yaşanan değişiklikler ve yenilikler yoluyla kendini göstermiştir. Kültürel miras açısından deneyimlenen değişiklik ve yeniliklerin yansımalarından biri de sembolik iyileşmeye yönelik geliştirilen kültürel ve söylemsel pratikler olmuştur. Bu pratiklerin başında ise 15 Temmuz kahramanlık motif ve anlatıları, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü ve 15 Temmuz sonrası inşa edilen ya da üzerinde sembolik değişiklikler yapılan mekân ve yapılar gelmektedir. 15 Temmuz buhranı sonrası yaşanan bu yenilikler şüphesiz toplumun deneyimlediği çekişme sonrası süreçleri sembolik anlamda hatırlatmaya, iyileştirmeye ve yaşatmaya yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Sembolik iyileşme, kültürel miras, miraslaştırma, söylemsel pratik, 15 Temmuz, toplumsal çekişme ve çekişme sonrası.

THE ROLE OF SYMBOLIC HEALING IN THE PROCESS OF CULTURAL HERITAGISATION: THE EXAMPLE OF 15TH JULY

ABSTRACT

The processes which is experienced in the day of 15th July coup attempt and following have somewhat influenced the individuals from each part of Turkish society. The coup attempt that most of people became the martyr and ghazi have not only left deep scars to the individuals themselves but their collective memory as well. In favour of vivifying the collective memory of the individuals, therefore, different strategies and techniques have been developed. The established discourses in the post-coup process underlie these developed strategies. While the target group of these aforementioned discourses is the individuals who experienced the conflict and their next generations, the aim of them has also been to have impact on these individuals through the processes of a common cultural heritagisation. So the process of cultural heritagisation that one of the result of these impression processes has itself become prominent via the shifts and renewals experienced in the 15th July following. In terms of cultural heritage, one of the reflection of experienced shifts and renewals has been cultural and discursive practices aimed at symbolic healing. These leading practices are 15th July heroic motifs and narratives, 15th July Democracy and Unity Day and the places and structures newly built or modified after 15th July coup attempt. These renewals in the process of post-15th July trauma have undoubtedly aimed at embalming, healing and vivifying of the experiences in a symbolic sense.

* ORCID: 0000-0003-0127-4683 Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bölümü - İstanbul/ Türkiye, ibrhm-krt@hotmail.com; ibrhmkt9@gmail.com.

Keywords: Symbolic healing, cultural heritage, heritagisation, discursive practice, 15th July, social and post-conflict.

GİRİŞ

Toplumlar dönemselsel olarak kendilerini derinden etkileyen bazı doğal afetler (sel, heyelan, çığ, deprem, yangın gibi) ya da bundan bağımsız olarak birtakım sosyo-politik, kültürel veya ekonomik krizlerin gerekçelendirdiği buhranlar (göç, savaş, soykırım, askeri darbe, yoksulluk, ayrımcılık gibi) deneyimleyebilmektedir. Toplumun hafızasını derinden etkileyen bu tür sosyal travmalar birtakım araçlar vasıtasıyla gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bu araçların temelini oluşturan öğelerin başında ise toplumsal pratikler gelmektedir. Toplumsal pratikler, insanların belli bir zaman ve alanı nasıl kullanması gerektiğine dair bilgi sunan ve bu bilgiyi de düzenli aralıklarla devam ettiren etkinliklerin bütünü olarak nitelendirilir. Bu etkinlikler zamanla toplumun zihninde rutinleşir ve belli alışkanlıklar haline alır. (Reckwitz, 2002: 249-250) Belli alışkanlık olarak nitelendirilen bu aktiviteler aslında toplumun kültürel hafızasına da zamanla işlenmektedir. Kültürel hafızaya işlenen bu kodlar kendilerini, birer hafıza figürleri olarak adlandırılan anıtlar, metinler, imgeler, özel günler veyahut festivaller gibi toplumun kültürel miras ürünleri aracılığıyla devam ettirmektedir. (Assman & Czaplicka, 1995: 129) Ayrıca, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği Ülkelerinin (ASEAN) kültürel miras üzerine yaptığı deklarasyona göre, kültürel miras yalnızca anıt, yerleşim alanı, heykel gibi insan eliyle yapılmış ya da doğal olan somut yapılardan ibaret değil, aynı zamanda sözlü ya da yazılı halk kültürü ya da popüler kültüre de işaret etmektedir. (2000: 3) Bu bağlamda kültürel miras kavramı yalnızca çok eski köklere dayanan ve elle tutulan bir somut kültürel miras olmamakla birlikte zaman zaman popüler yani güncel olan ve somut olmayan bir kültürel mirasa dayanabilmektedir. Yine UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras tanımına göre ise somut olmayan kültürel miras sadece çok eski geçmişten bugüne ulaşmış olmak zorunda değil, aynı zamanda günümüzde var olan ve olmaya devam eden, bazen geniş bazen daha yerel kapsamlı bir ritüel halini alan pratikler de olabilmektedir.¹ (2011) Bu bağlamda, kültürel hafıza yalnızca somut değil ayrıca somut olmayan motifleri de içermektedir. Bir toplumun ya da topluluğun kültür hafızasını ihtiva eden bu motifler o toplumun hem somut hem de somut olmayan kültürel mirası haline alabilmekte ve kimliğini tekrar tekrar yeniden inşa etmesine katkı sağlayabilmektedir.

Türkiye'de yakın dönemde deneyimlenen 15 Temmuz (2016) darbe girişimi kuşkusuz toplumun kültürel hafızasına nüfuz eden bir buhran olarak nitelendirilebilmektedir. Öyle ki, 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ/PDY tarafından mevcut rejime karşı yapılan darbe girişimi, halk ve devlet işbirliği ile bertaraf edilmiştir. Bunun neticesi olarak, girişimin unutulmasına veyahut unutturulmasına ve bu girişimin üzerinin örtülmesine izin verilmemesi adına yasal birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Cumhuriyet tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak sayılan 15 Temmuz günü, 2429 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda 25.10.2016 tarihinde yapılan değişiklikle Demokrasi ve Milli Birlik Günü olarak ilan edilmiştir.² (Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları, 2016) Bizzat devlet eliyle resmi gün statüsü haline alan 15 Temmuz'un Cumhuriyet tarihinin diğer resmi ve özel günlerine eklenmesi bahsi geçen kültürel hafıza kavramının şüphesiz yeni yeni anlamlar kazandığına, bir başka deyişle kültürel miras yapım süreçlerinin yeni kriterlerle tekrardan şekillenmesine işaret etmektedir.

15 Temmuz gününün toplum tarafından anlamlandırılması ve geçmişin bununla ilintili olarak yeniden inşa edilme süreci farklı stratejiler etrafında biçimlenmektedir. Bu stratejilerden biri de buhranı deneyimleyen bireylerin sembolik olarak iyileşme sürecidir. Sembolik iyileşme ise genel

¹ Daha ayrıntılı bilgi için: UNESCO, Intangible Cultural Heritage, What is Intangible Cultural Heritage?, <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>, 2 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

² Daha ayrıntılı bilgi için: Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları, 15 Temmuz'da Türkiye'de Yaşanan Darbe Girişimi Hakkında Basın Açıklaması, <https://www.ytb.gov.tr/haberler/15-temmuzda-turkiyede-yasanan-darbe-girisimi-hakkinda-basin-aciklamasi>, 1 Haziran 2019 tarihinde erişildi; Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun için ayrıntılı bilgi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2429.pdf>, 2 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

olarak bireyin tam fizyolojik ve psikolojik sağlığı üzerinde direkt olarak etkili olan sembolik ya da anlamlı deneyim şekli olarak tanımlanmaktadır. (Moerman, 1979: 193) Öte yandan buhran sonrası iyileşme oldukça kurgusal bir zeminde ilerlemektedir. (Meskell & Scheermeyer, 2008: 156) Öyle ki, bu kurgusalıktan beslenen söylem, yaralanmalar, travmalar, savaş yaraları, kötüye gidişatı önleme, rehabilitasyon, iyi olma, mevcut yolu iyileştirme gibi ifade ve söylemlere kaynarak bireyin toplumsal buhran sonrası fizyolojik, psikolojik ve kültürel olarak iyileşmesini hedeflemektedir. (Giblin, 2013: 503) Bu tür söylemler sonucunda ortaya çıkan kültürel iyileşme süreci 15 Temmuz kültürünün zamanla bir parçası olmakta ve toplumun kültürel hafızasında yer ediniş toplum açısından kültürel bir miras halini almaktadır.

Kültürel miraslaştırma sürecini 15 Temmuz'un sembolik iyileşmesi üzerinden okuyan bu araştırma, bu süreçte hedeflenen iyileşmenin 15 Temmuz kahramanlık motifi, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü ve darbe girişimi sonrası insan eliyle yapılan ve yapılmış yapılarda ne gibi değişiklikler meydana geldi temaları etrafında tartışacaktır. Tartışma yapılırken medyanın görsel, yazılı ve sözlü materyallerinden yararlanılacak olup elde edilen bulguların kültürel anlamda sembolik iyileşmenin bahsi geçen temalar açısından neyi ifade ettiği yorumlanacaktır.

1. 15 TEMMUZ KAHRAMANLIK MOTİFİ

15 Temmuz kahramanlık imgesi, Türk kahramanlık kültüründen bağımsız düşünülmemelidir. Zira 15 Temmuz kahramanlık motifi bu kültürün bir alt ögesi olup aslında bu kültürel sürecin devamı niteliğindedir. Öyle ki, toplumsal hafızanın bir parçası olarak kahramanlık tarih boyunca farklı anlamlar ve isimlerle anılsa da toplum açısından benzer bir kültürel kodu çağrıştırmaktadır. Bu kültürel kod vatani için her şeyi göze alan kahraman imgesi etrafında şekillenmekte ve devam eden bir süreci ihtiva etmektedir. (Kaplan, 2007: 6) Vatani için her şeyi gözen alan kahraman tiplerinin toplumda Türklerin tarih sahnesine çıkışlarındaki alplik, Osmanlı'daki alperenlik, son dönemde de mehmetçik kahraman tiplerinin vasıtasıyla işlendiğini ortaya koymaktadır. (Korkmaz & Özdemir, 2016: 12) 15 Temmuz'da da bu kahraman tipleri, şehit ve gazilerin kahramanlaştırılması üzerinden işlevselleştirilmektedir. Buradaki temel işlevsel mekanizma ise 15 Temmuz'da şehit ve gazi olarak tanımlanan kişilerin sembolik bir iyileşme aracı olarak görülmesidir. Ancak bu süreç işlenirken, sembolik iyileşme mekanizmasının daha kalıcı olması, dominant grup aidiyetinin pekişmesi ve grup içi dayanışmanın güçlenmesi adına kültürel mirasın bir parçası halini alan kahramanlaştırma süreci aynı zamanda düşmanların veyahut 15 Temmuz söylemi ile şekillenen "hainler" in de belirlendiği bir süreçtir. Bu bağlamda, toplumsal çekişme (*social conflict*) sonrası kahramanlaştırma ve düşmanlaştırma, çekişmeyi deneyimleyen grubun aidiyetini pekiştirirken aynı zamanda geçmiş, bugün ve gelecekteki davranışlarını da sorgulayıcı ve belirleyici bir role sahiptir. (Ashworth, 2006: 232-234) Öyle ki, 15 Temmuz şehitlerini anma programlarında kullanılan kahramanlığa ve düşmanlığa yönelik dilin toplumun sembolik iyileşmesini amaçlayan bir sistem içinde kullanıldığı aşikârdır. Buhran sonrası bu süreç yalnız Türk kahramanlık imgesi çerçevesinde şekillenmemekte olup imgeyi kuvvetlendirici dini atıf ve söylemler de sıkça anma programlarında vurgulanmaktadır. Din burada araçsal bir role sahip olup toplum politikasına etkileyen bir enstrüman olarak görülmektedir. Moyser, din ve politika arasındaki ilişkiyi açıklarken 3 farklı şekilde etkileşimde bulduklarını öne sürmüştür: Bunlardan birincisi, siyasi otoriteler dini kurumları kontrol eder; ikincisi, dini liderler siyasi otoritelere hükmeder; üçüncüsü ise ortaklaşa olarak din ve siyaset bir arada var olur. (1991: 13) 15 Temmuz bağlamında ise dini ve siyasi söylemlerin bir arada var olduğu gözlemlenmektedir. Bu söylem ve atıfların ortak amacı da dini referanslarla güçlendirilmiş 15 Temmuz kahramanlarının sembolik iyileşme mekanizması içinde toplumun kültürel hafızasına kazanmasıdır.

Yukarıda bahsi geçen mülahazaya birkaç misal verilmek istenirse, kuşkusuz 15 Temmuz şehitlerini anma programlarındaki konuşmacıların kullandıkları dil ve programlarda uygulanan pratikler üzerinden örneklendirmek gerekmektedir. Örneğin; dini referans olarak anma programlarında 15 Temmuz şehitleri kahramanlaştırılırken özellikle Bakara Suresi 154. ayetin kullanılması dikkat çekmektedir. Bu ayetin meali *Allah yolunda öldürülenlere "Ölüler" demeyin, zira onlar diridirler,*

fakat siz farkında değilsiniz şeklindedir.³ Ayetin meali ışığında ise görünen o ki kahramanlara ölümsüzlük vasfı yüklenmektedir. Kahramanların ölümsüz olması nitekim onlar için gerekli bir sıfattır. Öyle ki, onun ölümsüz olması toplum açısından fonksiyonel bir role sahiptir. Bu fonksiyonel özellik ise kahramanın sembolik bir iyileşme aracı olarak görülmesidir. Yine bu argümanı destekleyici nitelikte “Bir ölür, bin diriliriz.”, “Şehitler ölmez vatan bölünmez.”⁴ ifadeleri de Türk toplumunca son zamanlarda terör faaliyetleri sonucunda şehit verilen asker cenazelerinde sıkça dile getirilmektedir. Burada ifade etmek gerekir ki sembolik iyileşme her zaman amaçlandığı gibi iyileştirmek durumunda değil bazen de kişileri incitebilmektedir. (Giblin, 2013: 509-510) İncitebilmesinden kasıt travma sonrası düzenlenen çeşitli aktivitelerde şehit verilen kişilerin ailelerinde görülen derin üzüntü halidir. Örneğin bir anma programında iki evladını da birden şehit veren babanın şehit olan evlatları için yazdığı şiirin birkaç mısrasından yapılacak olan alıntı ve o esnadaki duygu hali buna delil olacak niteliktedir⁵:

Ahmedim, Mehmedim canlarım benim

Acı haberi verdi emniyet

Ahmet ile Mehmet şehit oldu diye

Evimize yaşandı koptu kıyamet

...

Şehitlerimizin biri Ahmet'ti biri Mehmet

Her ikinize de Mevla'm eylesin rahmet

İnşallah mekânınız olmuştur cennet

Ahmedim, Mehmedim canlarım benim

...

Kapalı kaldı o güzel evleriniz (bu ifadeden sonra baba hıçkırıklar içinde ağlamış ve salon tarafından alkışlanmıştır.)

Yollara bakıyor o genç eşleriniz

Cennettir inşallah o mekânınız

...

Mısralarından alıntı yapılan bu şiiri yazan babanın şehit olan evlatlarının fotoğrafları da ayrıca arka ekrandan verilmekte ve seyirci salonunda bulunan halk ve devlet erkânına da gösterilmektedir. Görsel ve işitsel materyallerle güçlendirilen programlarda bahsi geçen şehit-gazi kahraman anlatılarının şüphesiz maksadı, buhran sonrası kamusal vicdanının rahatlatılması ve sembolik bir iyileştirme mekanizmasıyla topluma kültürel bir miras edindirilmesidir.

Kültürel mirasın bir parçası halini alan kahramanlar, düşmanlarıyla beraber anılmakta ve yaşatılmaktadır. Kahramanların ve düşmanların bu bağlamda bilinmesi ve direkt olarak o kişilere atfedilen özellikler bahsi geçen kahraman ve düşman figürlerini daha anımsatıcı ve akılda kalıcı yapmaktadır. (Ashworth, 2006: 235) Bunun bilinip hatırlanıyor olması, sembolik iyileşmenin kolektif ya da bireysel olarak aktörler nezdinde çekişme sonrası (*post-conflict*) sürece pozitif bir etkide bulunmaktadır. (Giblin, 2013: 514) 15 Temmuz bağlamında ise bilinen kahramanlar 15 Temmuz şehit ve gazileriyken, düşmanları ise hain olarak nitelendirilen Fethullahçı Terör Örgütçü asker ve üyelerdir.

³ Daha ayrıntılı medya içeriği için Bilecik Mili Eğitim Müdürlüğüne düzenlenen 15 Temmuz Demokrasi Zaferi ve Şehitleri Anma Programına bakabilirsiniz, <https://www.youtube.com/watch?v=b1li5tRFfnc>, 12 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

⁴ Beştepe Millet Kültür ve Kongre Merkezinde 13.0.2017 tarihinde düzenlenen 15 Temmuz Şehitleri Anma Programında da konuşmacıların konuşmaları arasında bahsi geçen ifade sıkça kullanılmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için: <https://www.youtube.com/watch?v=acZRwkwLmE>, 12 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

⁵ Okunan şiirin tamamını dinlemek için 4.dipnotta bahsi geçen anma programında kaydedilen videonun 38.dakikasının 45.saniyesi ve sonrasını inceleyiniz.

Diyalektik bir mekanizmayla işlenen bu kahramanlık anlatısı 15 Temmuz sonrası kültürel unsurlara yansımıştır. Bu da gösteriyor ki kültürel miras yapım süreçleri bir derecede dışlama mekanizmasıyla yürütülmektedir. (Byrne, 2009: 230) Örneğin 15 Temmuz sonrası şehitler ve gaziler için yazılan marşın sözlerinde şehitler yüceltilirken, hainlerin bu yüceliğe hizmet edici kötülükleri de gözden kaçmamaktadır. Bu marşın sözleri incelenecek olursa⁶ (AKŞAM Gazetesi, 2017):

15 TEMMUZ MARŞI SÖZLERİ

*15 Temmuz gecesiydi, hava sıcaktı
Bir ihanet kalkışması kalpleri yaktı
Demokrasi darbe yemiş, şaşkındı millet
Ya özgürlük bundan sonra, yahut da zillet
Başkomutan emir verdi: İnin meydana!
Sahip çıkın al bayrağa, aziz vatana!
Her ne ile meşgul ise hemen bıraktı
Yedi-yetmiş bütün millet sokağa aktı
Milyonların ayak sesi titretti yeri
Elde bayrak, dilde tekbir, koştı ileri
Yerden, gökten o hainler ölüm saçarken
Nice yiğit şehit düştü bayrak açarken
Namlulara, kurşunlara göğüs gererek
Durdurdular alçakları canlar vererek
Kimi yaşlı, kimisi genç, kadın kız kızan
O gecenin kahramanı destanı yazan
Demokrasi destanında şahitler biziz
Bir ölünce bin dirilen şehitler biziz...*

Görüldüğü üzere bahsi geçen marşta şehitlerin destan yazarak kahramanlaşması varken, düşmanların da hainlik yaparak ölüm saçtığına işaret edilmektedir. Yalnızca bahsi geçen marşta değil aynı zamanda anma programlarında da kahramanlık vurgusu ve düşmanlık imgesi bir arada işlenmektedir. Bu imgenin görünümü özellikle konuşmacıların sarf ettiği sözlerde vuku bulmaktadır. Örneğin anma programlarının birinde gazi olan kadın konuşmacı: *Ben 15 Temmuz'dan sonra sadece ve sadece şehit kardeşlerime dua eden, evlatlarına da bu duayı öğreten bir hanım kardeşinizim. Bizim 15'ten öncemiz yok! Bizim 15'ten sonramız var! Neden mi? Çünkü onlar, o hainler bizden görünüp gibi bizi inandırdılar. Duygularımızı çaldılar. Asker üniformalarımızı çaldılar...* (Bu ifadenin ardından ağlamıştır.) *Ama öyle bir gaflet içindelerdi ki...* ifadelerini kullanmıştır.⁷ Görüldüğü üzere bir yandan şehit kahraman askerlerin dualarla anıldığı bahsedilirken, düşman olarak ifade edilen hainlerin gaflet içinde olduğu da bir yandan salona duyurulmaktadır. Kültürel hafızaya dönüşebilme potansiyeli olan bu ve buna benzer konuşmalar kahramanlaştırılan şehit ve gaziler üzerinden sembolik iyileşme amacı güderken bir yandan da bireylerin geçmişi nasıl hatırlaması gerektiğine dair topluma ipuçları vermektedir.

⁶ 15 Temmuz Marşını dinlemek için <https://www.youtube.com/watch?v=amucDzLL2IY> adresine tıklayabilirsiniz. 10 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

⁷ Konuşmanın tamamını Beştepe Millet Kültür ve Kongre Merkezinde 13.0.2017 tarihinde düzenlenen 15 Temmuz Şehitleri Anma Programında kaydedilen videodan bulabilirsiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=acZRwkkwLmE>, 10 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

15 Temmuz kahramanlarının hatırlanması tartışıldığı üzere dini referans, düşmanlarla beraber anılma ve Türk kahramanlık kültürüyle beraber güçlendirilirken, bir yandan da bu miraslaştırma sürecinin devam etmesi göz önüne alınmaktadır. Çekişme sonrası bu dönemde, toplum ya da mikro düzeyde fertlerin sembolik olarak iyileşmesinde, kuşkusuz ulus-devletler önemli bir role sahiptir. Zira ulus-devletler ulusal hafızayı güçlendirmek ve miras yapım sürecini devam ettirmek için sosyalizasyonu ve eğitimi kullanmaktadırlar. (McDowell, 2008: 40) Bu sosyalizasyon ve eğitimin bir kolu da toplumsal pratiklerle iç içe geçmiş milli (ya da özel) gün ve haftalardır. 15 Temmuz bağlamında şehitleri anma programları üzerinden yürüyen bu miraslaştırma süreci, toplumun kültürel hafızasında izler bırakmaktadır.

2. 15 TEMMUZ DEMOKRASİ VE MİLLİ BİRLİK GÜNÜ

Anayasanın 2429 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle yeni bir milli gün statüsü kazanan 15 Temmuz, Türkiye'nin muhtelif kentlerinde çeşitli aktivitelerle ya da daha sosyolojik bir tabir olan pratikler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu pratikler, 15 Temmuz gününün ruhunu yansıtıcı bir hüviyete sahip olup belli başlı anma programları üzerinden yürütülmektedir. Anma programları, özellikle okullarca ve devletin muhtelif bürokratik kollarınca düzenlenmektedir. Devletin bu bağlamda ideolojik aygıtları önemli bir rol üstlenmektedir. Birbirinden ayrı özelleşmiş ve kimi ve de aynı zamanda beraber hareket eden aygıtları ifade eden bu terim gözle görülür, elle tutulur olmaktan ziyade somut olmayan ve otomatikleşmiş bir değerler mekanizmasına işaret etmektedir. (Althusser, 2002: 33-35) Öyle ki, bu aygıtların başında eğitim, kültür, aile, sendika gibi toplumsal yapı ve kurumlar gelmektedir. Konu çerçevesinde ise kültürel aygıtların ve eğitime dayalı ideolojik aygıtların devletçe kullanıldığı gözlenmektedir. Kültürel aygıtların da çoğunluğu dolaylı veyahut dolaysız gelenekler üzerinden işletilmektedir. Yani belli bir gelenekler silsilesine dayandırılmaktadır. Sembolik anlamlar içeren bu gelenekler, bazen kapalı bazen de açık bir yolla, belli başlı davranışların tekrar edilerek belli norm ve değerlerin geçmişe referansla devamlılığını sağlayan birtakım pratikler bütünü anlamına gelmektedir. (Hobsbawm, 1983a: 1)

Sanayi Devrimi'nden itibaren toplumlar tarafından çok eskilere dayandırılan yeni geleneklerin icatlarına daha sık rastlanmaktadır. Her ne kadar tarihçiler tarafından bu geleneklerin köklü geçmişleri muğlak bir zeminde olsa da kurgulanan yeni pratiklerin resmileşmesi (*formalization*) ve rutinleşmesi (*ritualization*) adına ulus-devletler köklü bir geçmiş atfıyla bu pratikleri karakterize etmektedirler. (a.g.e, 1983a: 3-4) Bu geleneklere ihtiyaç duyulur. Zira koşulları çabuk değişen modern çağa ayak uydurmaya gayret eden ulus-devletler, sosyal hayatın bazı kısımlarını sabit tutmaya çalışmaktadırlar. Bu sabitleme durumu ise en kolay gelenekler üzerinden işler hale gelmektedir. Zira gelenekler belli bir geçmişe referansla pratik edildiklerinden kendi içinde sabitliği mümkün kılan tekrarlama ilkesine sahiptir. Ancak bu sabitlemenin de kendi içinde değişip dönüşüme uğraması kaçınılmazdır. Öyle ki, bahsedildiği gibi modern çağın koşulları hızla değişmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda eski geleneklerin yenileriyle değiştirilip sanki tarihi çok eskilere dayanan bir şeymiş gibi gösterilmeleri (ya da kurgulanmaları) onları toplumca daha benimsenir kılmaktadır. Öyle ki, yeni geliştirilen gelenekler aracılığıyla bu benimseyiş toplumsal kimlik ve uyuma da katkı sağlamaktadır. (a.g.e, 1983b: 263) Ulusal bir pratik halini alan bu geleneklerden biri de milli gün ve haftalardır. Hobsbawm'ın ifade ettiği gelenek türlerinden sosyalleşmek için tekrar eden değer ve davranış uzlaşılarını (1983a: 9) ifade eden bu milli gün ve haftalar, kültürel mirasın da zamanla bir parçası halini almaktadır. Zira kültürel miras bahsi geçen değer ve anlamların ya da davranış uzlaşılarının yapılandırılıp düzenlenmesini içeren kültürel bir pratik ürününü ifade etmektedir. (Smith, 2006: 11)

Milli gün ve haftalarda gerçekleştirilen pratiklerin kültürel mirasın bir parçası halini alma süreçleri aynı zamanda bu günlerde sembolik bir iyileşme amacı da gütmektedir. Bu amacı çözümlenmenin en temel yollarından biri ise bu günlerde kullanılan söylemin ne anlam ifade ettiğini araştırmaktır. Ulusal bir anlam taşıyan bu söylem kimlik, tarih, bölge gibi birtakım değişkenlerin etrafında anlamlı kılınmaktadır. (Olsen, 2001: 53) Smith'in öne sürdüğü Batılı⁸, konu bağlamında ise

⁸ Smith'in resmi miras söylemi kavramı, Batılı miras söylemi çerçevesinde şekillen kültürel miras tartışmalarını ifade etmektedir. Konu bağlamında kullanılan resmi miras söylemi baskın olan, çoğunluk tarafından oluşturulup

dominant söylem etrafında şekillenen resmi miras söyleminin(2006) izlerine bu milli gün ve haftalarda denk gelmek olasıdır. Zira mevcut konjonktür ışığında kurgulanan mirasın kendisini bugünün hakim koşullarına lanse edilerek şekillendirilmesi su götürmez bir gerçektir. Bu gerçekliğin yaşatıldığı pratiklerin örneğine de 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü'nde rastlamak mümkündür. Pratikler üzerinden resmi miras söyleminin en temel özelliği ise sosyalleştirici bir fonksiyonu olmasıdır. (a.g.e, 2006: 29) Toplumun kültürel hafızasını şekillendiren bu pratikler, kolektif belleğin kuşaklararası aktarımı kendi zamansal sınırlarına ulaştığı için yeni kuşakların belleksel sosyalizasyonunu sağlamak için kurgulanır. (Parmaksız, 2012: 292) Sosyalleştirirken geçmişte yaşanan buhranı (ya da şiddet) da yâd etmeyi hedefleyen pratikler, yeni nesilden olan ve olacak bireylerin de hafızasına psikolojik olarak bir yas tutma mekanizması yüklemektedir. (Ashworth, 2006: 236) Bu bağlamda, yas tutma durumu bir derecede toplum fertlerinin birbirine karşı empati beslemesine zemin hazırlamaktadır. Bununla beraber, benzer bir toplumsal buhran deneyimlenen bireylerin, çekişme sonrası acılarını müşterek olarak paylaşması aynı zamanda kültürel miras yapım süreçlerine delalet etmektedir. Bu pratikler kültürel olarak miraslaşırken bir yandan da sembolik bir iyileşmeyi amaçlamaktadır. Öyle ki, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü'nün de sembolik iyileşme mekanizmaları bu tür pratikler üzerinden yürütülmektedir.

15 Temmuz için tesis edilen milli günün olmazsa olmaz pratikleri:

- *Şehit isimleri, fotoğrafları veyahut her ikisinin aynı anda yayınlanması*
- *Saygı duruşu*
- *İstiklal Marşı*
- *Kur'an-ı Kerim ve dualar okunması*
- *Günün anlam ve önemine dair yazılı metinler ve şiirsel dinletilerin; insanların milli duygularını kabartacak fon müzik, marş ya da şarkıların okunması*
- *O günde yaşanan olaylara dair görsel ve işitsel materyallerin katılımcılara izletilip dinletilmesi⁹*

Bahsi geçen pratiklerin temel gayesinin toplumda sembolik bir iyileşmeyi hedeflediğinden daha önce bahsedilmiştir. Bahsi geçen bu pratiklere birkaç örnek verilmek istenirse: 15 Temmuz 2017 yılında düzenlenen anma programının başlangıç safhalarında 15 Temmuz için hazırlanan marş çalmaktadır. Yine bunun akabinde İstiklal Marşı ve Saygı Duruşu pratikleri gerçekleştirilmektedir. Ardından Kur'an-ı Kerim okunmakta ve dua edilmektedir. Burada belirtmek gerekir ki 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü anma programında gerçekleştirilen dini vecibeler, yani bahsi geçen dua ve Kur'an sureleri şüphesiz kültürel bir iyileşme mekanizması rolü üstlenmektedir. Zira İslam inancına göre ölümlerin ardından okunan dua ve Kur'an onları rahatlatmaktadır. Dolayısıyla, Kur'an'ı ve duayı okuyan ve okutan cenah da sembolik olarak iyileşme ve bir rahatlama hissiyatına girmektedir. Yine aynı programın devamında dönemin başbakanının konuşmasında: *250 şehit için 250 selvi ağacı dikildi... Ecdat bu vatan toprağını çiğnetmemiştir! 15 Temmuz'da aziz milletimiz, Cumhurbaşkanımız, Başkomutanımızın liderliğinde meydanlara inmiş, bu gözü dönmüş hainlere dersini vermiştir, darbecilere darbeyi vurmuştur. Bugün de yarın da göğsümüz siper olacak bu mübarek toprakları hiçbir hain çiğneyemeyecek... Bize yaşattıkları acılarından hiçbir şey elde edemeyecekler...* ifadeleri yer almaktadır. Öyle ki, anma gününde yapılan konuşmalar, okunan metinler sembolik iyileşmeyi sağlayıcı ve güçlendirici niteliktedir. Zira kültürel miras yapım süreçlerinde, çekişme sonrası toplumun duygularını benimseyen ve bunlarla güçlenen bireyler inşa edilmeye çalışılmaktadır. (Giblin, 2013: 515)

Bahsi geçen programdaki konuşmanın ardından şehit olan kişilerin fotoğrafları büyük ekranda yansıtılarak isimleri okunmaktadır. Bu bağlamda şehitlerin toplum tarafından unutulmaması ve onları toplumda daha kalıcı bir pozisyona sokma amacı güdülmüştür. Öyle ki, şehitlerin ölümsüzlüğüne atıfla şehit isimleri okunduğu katılımcılar tarafından "Burada!" ifadesi kullanılmıştır. Bir yandan da ekran

tahakkümü altında tutan miras söylemi anlamındadır. Daha ayrıntılı içerik için: Smith, L., "The Discourse of Heritage", *The Uses of Heritage*, New York, Routledge, 2003, ss. 11-43

⁹ Pratikler listelenirken, bunların kronolojik sıralaması baz alınmamıştır. Çünkü pratiklerin sıralaması bir anma programından diğerine değişmektedir.

arkasından verilen duygusal fon müziği bu duyguları kabartması maksadıyla katılımcılara dinletilmiştir.¹⁰

15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü kültürel miraslaştırma kapsamında sembolik iyileşme amacına yönelik pratikler üzerinden üç boyutta işlenmektedir: Bunlardan birincisi kültürel olarak sembolik iyileşmenin devam eden bir süreç olduğudur. Örneğin bir kolejde düzenlenen anma programındaki konuşmacının: *Geleceğimiz olan pırıl pırıl gençlerimiz... Bugünleri asla unutmayın... Bizim sizden istediğimiz çok çalışmanız, çok çok çalışmanız ve bu ülkenin geleceğini kurtarmanız. 2023-2071 hedefleri sizler için. Daha yaşanabilir bir Türkiye için, daha zeki daha müreffeh bir Türkiye için bizim sizden istediğimiz asla aklınızı başkasına kiraya vermeyiniz, araştırınız, okuyunuz, çalışınız ve inşallah bizlere yardımcı olunuz... Bu ülkenin önü açık, bu ülkenin geleceği parlak...* ifadelerini kullandığı görülmektedir.¹¹ Dolayısıyla, 15 Temmuz sonrası sembolik iyileşme süreci gençler üzerinden tanımlanmakta ve onlar üzerinden devam etmesi temenni edilmektedir. Ayrıca birtakım yıllardan da söz edilerek bu sürecin bitmediği anlaşılmaktadır. Gençleri içselleştirdiği kadar hain olarak nitelendirilen kişilerin dışlatılması bu iyileşme sürecinin ikinci boyutudur. Bu milli günde zikredilen hainlere dersinin verildiği örneği de 2017 yılında Beştepe’de düzenlenen anma programında, dönemin genelkurmay başkanının konuşması delil olacak niteliktedir. Bu konuşmada: *Asker elbisesi içine girmiş, eli kanlı caniler, vatan savunması için düşmana karşı kullanılmak üzere tedarik edilen harp silah ve malzemelerini, 15 Temmuz’da zalimce, masum vatandaşlarımıza, milletin kahraman evlatlarıyla demokrasimizin ve bağımsızlığımızın simgesi kurumlarımıza karşı kullanmışlardır. Bu hain darbe girişimine karşı kahraman Türk Silahlı Kuvvetlerinin ezici çoğunluğuyla güvenlik güçlerimiz ve kahraman vatandaşlarımız ulusal menfaatlerimiz etrafında birlik olmuştur, kenetlenmiştir...*¹² sözleri yer almaktadır. Bir önceki başlıkta incelenen kahramanlık motifleriyle bütünleşik olarak işlenen bu boyut, anma programları üzerinde sıkça gözlemlenen bir durumdur. Son boyut ise bazen milli bazen dini bazen de siyasi imgelerle güçlendirilmiş vurguların duygulara hitap edecek şekilde tasarlanmasıdır. Bu bağlamda bahsi geçen anma programlarında okunan kutsal metinler, terörle mücadele, arka fonda verilen müzikler, şiirler, bilhassa Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı vurgusu¹³ sembolik iyileşme hedefi etrafında ön plana koyulmakta ve duygusal bir çerçeveye kapı açmaktadır.

Genel olarak, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü’nde uygulanan pratiklerin sembolik iyileşme açısından üstlendiği misyonunun kültürel miras yapım sürecinde anlam kazandığı üç farklı başlık vardır: a) süreçsel boyut b) içselleştirdiği kadar dışsallaştırdığı boyut ve c) duyguları motive ettiği boyut. Bu boyutların her biri iç içe geçmekte ve sembolik iyileşmeyi güçlendirmeyi hedeflemektedir.

3. 15 TEMMUZ SONRASI İNŞA EDİLEN YENİ YAPILAR VE MEVCUT YAPILARDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER

Toplumlar kendilerini derinden etkileyen olayların ardından, bu olay sonrası birtakım yeni yapıların inşasında ve mevcut yapılarda meydana gelebilecek fiziksel ya da sembolik değişimlerde bulunabilmektedirler. Ulusal kimliğin bir parçası haline gelebilen bu yapılar kuşkusuz ulusal mirasın da bir unsuru haline gelmektedir. İfade edilen bu ulusal miras da o ulusun zamanla kendini tanımlama araçlarından biri olan söylemsel pratiğe dönüşebilmektedir. (Hall, 2005: 23) Bu söylemsel pratiğin en

¹⁰ Uygulanan aktiviteler daha ayrıntılı incelemek istenirse, 15.07.2017 tarihinde tertip edilen 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü kaydını inceleyiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=RXhQr7an2Hc>, 10 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

¹¹ Konuşma, Altınyıldız Kolejinin 15 Temmuz Zaferi ve Şehitleri Anma Programından alınmıştır. Daha ayrıntılı medya içeriği için: <https://www.youtube.com/watch?v=oROVNRIObyw>, 12 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

¹² Ayrıntılı içeriğe ulaşmak için: İlgili medyanın 1 saat, 1 dakika, 47. saniyesi itibarıyla inceleyiniz, <https://www.youtube.com/watch?v=acZRwkkwLmE>, 12 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

¹³ Çanakkale ve 15 Temmuz’un bir arada işlenildiğine dair mevcut deliller ise Ankara ilinin Kahramankazan ve Kızılcahamam ilçelerinde düzenlenen anma programlarıdır. Daha ayrıntılı içerik için: 2017 yılında düzenlenen bu programlara ulaşmak için: <https://www.youtube.com/watch?v=wVB4bAFrswg>; <https://www.youtube.com/watch?v=55deZmvXdic>, 2 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

temel işlevlerinden biri o ulusun kültürel veyahut kolektif belleğinde yer ediniş muhtelif ‘ayırıcı gelenekler’¹⁴ halinde varlığını sürdürmesidir. Miras denilen şey de aslında bu ayırıcı geleneklerin bir yansımasıdır ve bulunduğu zaman ve bağlamın tahakküm ettiği varsayımlardan bağımsız değildir. (a.g.e, 2005: 24)

Kültürel miras, ayırıcı veyahut birtakım kimlikleri etrafında toplayıp diğerlerine karşı dışlayıcı olması nedeniyle sembolik iyileşme süreçlerinde de toplumun her kesimine aynı şekil ve derecede hitap etmez. Dolayısıyla, çekişme sonrası iyileşme sürecinin tıpkı ayırıcı gelenekler gibi belli grupların aidiyetini yükselttiği ve güçlendirdiği inkâr edilemez bir gerçektir. (Giblin, 2013: 504) Bu aidiyet güçlendirme süreçlerinin bir boyutu da çekişme sonrası yeni yapıların ortaya çıkması ve mevcut yapılarda meydana gelen sembolik değişimlerin (isim değişikliği gibi) meydana gelmesidir. Zira bu yapılar ve bu yapılardaki değişiklikler belli toplum ya da ulusların kendini tanımlama ya da kimliğini sunma araçlarından sadece biridir. (McLean, 2006: 284-286)

15 Temmuz sonrası yaşanan yeni yapılanma süreçleri, özellikle 15 Temmuz’un simgesi haline gelen İstanbul şehrinde gözle görülür şekilde hissedilmektedir. Bu yapılanma veyahut yeni yapıların inşa süreçlerinde izlenen temel politikalarından biri 15 Temmuz’da şehit olan kişilerin isimlerinin çekişme sonrası yapılara konulmasıdır. Örneğin, 15 Temmuz darbe girişimini en derinden hisseden kentlerden biri olan İstanbul’daki birçok durağın adı şehit isimleriyle değiştirilmiştir:

- Üsküdar Nato Caddesi – Şehit Kader Sivri
- Üsküdar Türkan Sedefoğlu İÖOKL – Şehit Ayşe Aykaç
- Üsküdar Sağlık Ocağı – Şehit Onur Ayanoğlu
- Sultanbeyli Sinan Camisi – Şehit Vahit Kaşçioğlu
- Çekmeköy Cemre Sokak – Şehit Merve Öztürk
- Kartal Köroğlu Caddesi – Şehit Şükrü Bardakçı
- Pendik Öğrenci Yurdu – Şehit Burhan Öner
- Küçükçekmece Altınşehir – Şehit Hakkı Aras
- Avcılar İspartakule Konutları – Şehit Tahsin Gerekli
- Büyükçekmece Fatih Üniversitesi – Şehit Ömer Halisdemir (Bişkin, 2017)

Birçok durak isminin değişmesi yanında 15 Temmuz’un simgelerinden biri olarak varsayılan Boğaziçi Köprüsünün adı 15 Temmuz Şehitler Köprüsü olarak değiştirilmiştir. (a.g.e, 2017) Darbeci askerlerin ilk hedefi olarak görülen ve birçok insanın hayatını kaybettiği bu köprü, 15 Temmuz günü için oldukça stratejik bir önem arz etmektedir. Bu stratejik ehemmiyet ise köprünün Asya ayağını oluşturan kısmında anıt ve müze çalışması yapılmasından anlaşılmaktadır. Bununla beraber, 15 Temmuz darbe girişiminin bertaraf edilmesi akabinde birçok gazi ve şehit veren bu köprü, kolay ulaşılabirliği ve olayın tazeliği sebebiyle de birçok insanı da etrafına çekmektedir.

¹⁴ Stuart Hall’ın kullandığı ayırıcı gelenek (*selective tradition*) terimi ulusların kendini tanımlamak için kullandığı kolektif belleğin otoritelerce belirlenen kurumlar aracılığıyla kurgulandığını göstermekte ve bu kurgudan meydana gelmiş derin gerçekliği ifade etmektedir. Bu gerçeklik zaman ve mekan mefhumlarına göre değişip farklı anlamlar kazanmaktadır. Daha ayrıntılı içerik için: Hall, S., ‘‘Whose Heritage? Un-settling ‘The Heritage’, Re-imagining The Post-Nation’’, Jo Litter & Roshi Naidoo (Der.) içinde, *The Politics Of Heritage: The Legacies Of ‘Race’*, Londra, Routledge, 2005, ss. 23-24

Fotoğraf-1: 15 Temmuz Şehitler Anıtı

Fotoğraf-1 adlı figürde görünen 15 Temmuz Şehitler Anıtı'nın kubbe biçiminde oluşu ve kubbe üzerine yazılan, aynı zamanda 5 defa tekrar eden 'hüveş-şehid' yazısı şehitlerin ölümsüzlüğünü ifade etmektedir. Kubbeyi şekillendiren motiflerin biçimi de kenetlenme vurgusu yapmaktadır. Mimar Hilmi Şenalp tarafından yapılan anıtın, hüsnü hat yazılarını Hattat Hüseyin Kutlu yazmıştır. Şehitlerin isimleri, levhalar üzerinde sıralı olarak yer alırken, Anıtın çevresine her bir şehit için bir selvi ağacı ve bir gül dikilmiştir. İsimlerin bulunduğu kemerlerde iki daire içerisinde, birinde Bakara 154. Ayeti olan; *Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Bilakis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız, diğerinde ise Hazihî Cennâtü Adnîn, fedhulûha halidîyn. – Şu Adîn cennetleridir. Ebediyen giriniz oraya* ibaresi yazılmış. BİKSAD derneğinin kurucusu olan Hattat Hüseyin Kutlu, Esmâ-i Hüsnâ'dan özellikle şehit ismini seçtiklerini ve Kelime-i Tevhid dışındaki hüsnü hat yazılarının tümünün celi sülüs¹⁵ formunda yazıldığını belirtmiştir. (CNNTürk.com, 2017) Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir ki Anıt şekil yanında fonetik unsurlarla da süslenmiştir. Anıtın içinde sürekli sala okunmakta ve bu salanın 15 Temmuz ruhunu devam ettirdiğine inanılmaktadır. Sembolik iyileşme aracı olarak görülen İslami unsurların varlığı bu bağlamda hissedilmektedir.

Anıtın hemen yanında yapımı hala süren Hafıza 15 Temmuz Müzesi bulunmaktadır. Bitiş tarihi net olarak belirtilmeyen Müzenin, 15 Temmuz'un simgesi olan Şehitler Köprüsünün hemen yanında yer alması dikkat çekici bir husustur. Konu çerçevesinde görünen o ki geçmişin izleri müzelerde yalnızca obje ya da semboller aracılığıyla taşınmamakta, ayrıca müzenin bulunduğu mekân da bu izlerin görünümü açısından bir önem arz etmektedir. (Alivizatou, 2012: 17-19) Zira toplumsal çekişmenin yaşandığı alana daha sonrasında giden ziyaretçiler için müzenin tasarımına kodlanan

¹⁵ Sülüs, Arap harfleriyle yazılan bir tür süslü yazıdır. Celi sülüs ise sülüs yazının yaklaşık 9 mm. den kalın yazılarına verilen addır. Sülüs yazıya göre bu yazıda hatlar daha belirgin bir hal alır. Daha ayrıntılı bilgi için: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sulus>, 2 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

mesajlar aktif bir sürece işaret etmektedir. Öyle ki, kodlanan mesajlar gelen ziyaretçilerin kurgulanan mirasa yönelik kendilerini yetiştiren çoklu anlatılar, ifadeler, imgeler, bilgiler ve fikirler yoluyla açılır. (Dicks, 2000: 219) Bu çerçevede müzeler, çekişme sonrası bireylerde belli bir kimlik sunumu ve tazelenmesi yanında, yaşanan geçmiş buhrana dair sembolik bir iyileşme gayesini de beraberinde getirir.

Fotoğraf-2: Hafıza 15 Temmuz Müzesi

Fotoğraf-2 adlı figürde gösterilen Hafıza Müzesi, isminden de anlaşılacağı üzere toplumsal hafızanın, bir başka deyişle kültürel hafızanın muhafaza edilmesine yönelik inşa edilmektedir. Zira hafızanın kendi içinde barındırdığı unutmama-hatırlama diyalektiği sebebiyle sembolik anlamda biçim değiştirebilmektedir. (Nora, 2006: 19) Yani, belli zaman ve yer dilimlerinde hatırlanırken bazen de unutulabilmektedir. Lakin belirtmek gerekir ki, hafıza bugüne referansla şekillendiği için her zaman hatırlanmaya meyilli ve güncel yakın bir noktada durmaktadır. (a.g.e, 2006: 19) Bu bağlamda, Hafıza 15 Temmuz Müzesine atfedilen değer de hatırlanması ve daima bugüne bağlı olarak unutulmaması üzerinedir. Özellikle müzenin etrafına şehitleri temsil eden anıtın inşa edilmesi, Fotoğraf-2 adlı figürde görüldüğü gibi hemen başucuna İslami bir değer olan minare yapılması ve şehitlerin canlı materyallerle ilişkilendirilerek ölümsüzlüğüne atfedici ağaçların dikilmesi, müzenin şüphesiz sembolik iyileşme aracı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Zira sembolik iyileşmenin devam eden bir süreç ve bununla eşdeğer olarak müzelerin de her etkileşimde sürekli yeni anlamlar kazanan kimliği ifade eden araçlardan biri oluşu, 15 Temmuz sonrası inşa edilen yapıların rastgele bir hedefle kurgulanmadığını göstermektedir.

15 Temmuz sonrası birçok yeni inşa edilen yapılardan biri okullar olmuştur. Özellikle eğitim kurumlarının ismindeki değişiklik oldukça önemli bir fikri de beraberinde getirmektedir. Bu fikir, okulların çocuklar için bir sosyalleşme mekânı; geleceği şekillendiren ilk basamaklardan biri olmasından gelmektedir. Sosyalleştirilen aynı zamanda kültürel olarak sembolik iyileşme sürecine sokulan genç nesiller, tarihsel belleğin maddi ve manevi performanslarla taşındığı araçların içinde kendini bulmuş olurlar. (Parmaksız, 2012: 284-285) Araçların başında ise okul gelmektedir. Okula yüklenen sembolik anlamlardan ilki ismidir. Okulun ismi adeta kültürel hafızanın bir bakıma da

yansıması haline gelir. Zira kültürel hafızanın bir parçası olarak isim ve onun değişikliği toplumsal çekişme sonrası sık görülen olgulardan biridir. 15 Temmuz sonrası bu türden tedbirlere rastlamak mümkündür. Örneğin, Mardin ilinde 15 Temmuz sonrası şehit düşen kişilerin isimleri okullara verilmiştir. İhlas Haber Ajansının haberine göre, Mardin İl Milli Eğitim Müdürlüğü; Artuklu, Kızıltepe, Derik, Midyat ve Nusaybin ilçesindeki bazı okullara 15 Temmuz darbe girişiminde şehit olan vatandaşların isimlerinin verilmesini kararlaştırmıştır. Artuklu ilçesinde yeni açılan 2 okula 'Şehit Abdullah Tayyip Olçok İmam Hatip Ortaokulu' ve 'Şehit İlhan Varank Ortaokulu' ismi verilmiştir. Kızıltepe'de ise 2 okula 'Şehit Şeymuz Demir Anadolu İmam Hatip Lisesi' ve '15 Temmuz Şehitler Anaokulu', bunun yanında Nusaybin'de 2 okula '15 Temmuz Şehitleri İmam Hatip Ortaokulu' ile '15 Temmuz Şehitleri İlkokulu' adları konulmuştur. Derik'te bir okula 'Şehit Mahmut Eşit Anadolu İmam Hatip Lisesi', Midyat ilçesinde de bir okula 'Şehit Velit Bektaş İlkokulu ve Ortaokulu' ismi verilerek tabelalar asılmıştır. (Haberler.com, 2016)

Fotoğraf-3: Şehit Abdullah Tayyip Olçok İmam Hatip Orta Okulu

Fotoğraf-3 adlı figürde görülen okul, resmi olarak 15 Temmuz'da şehit olan Abdullah Tayyip Olçok adıyla anılmaya başlanmıştır.¹⁶

15 Temmuz sonrası sadece okul, durak gibi yer isimleri değişmemiş, aynı zamanda birtakım yerleşim birimlerinin de ismi değiştirilmiştir. Bu isimlerden en çok dikkat çekenini ise Ankara'nın eski adıyla Kazan, yeni adıyla Kahramankazan ilçesidir. Darbeci askerlerin yönetim merkezi olarak kullandığı Akıncı Üssü'nün bulunduğu semt, 9 kişinin şehit düşmesi ve 92 kişinin yaralanması üzerine 15 Temmuz sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 'Kahraman' unvanını almıştır. (Hürriyet, 2017) Bu unvan konulurken kuşkusuz temel motivasyonların başında Türk kahramanlık sembolü ve Türk'ün tarihte destan yazma doktrini gelmektedir. Bu doktrin toplumla öyle özdeşleştirilir ki toplum her toplumsal çekişme sonrası kendini kahramanlık yapar ve destan yazar

¹⁶ Fotoğraf-3 adlı figür için daha ayrıntılı medya içeriği: <https://www.haberler.com/15-temmuz-sehitlerinin-ismi-okullarda-yasatilacak-8882588-haberi/>, 1 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

şeklinde kurgulayıp programlamaktadır. Bu programlayış bir bakıma da sembolik iyileşmenin bir yansımasıdır. Zira toplumsal zafer, toplumun psikolojisine olumlu yönde etki etmektedir.

15 Temmuz sonrası başta İstanbul ve Ankara olmak üzere birçok il ve ilçede çeşitli yeni yapılar meydana gelmiş, aynı zamanda birtakım yapıların da ismi değiştirilmiştir. Konu bağlamında en çok dikkat çeken ve diğer yenilikleri temsil etmesi açısından daha iyi olabileceği düşünülen örnekler seçilip sunulmuştur. Öyle ki, bu örneklerin sayısı arttırabilmektedir. Örnek olarak sunulup bahsi geçen yapı, yer ve yerleşim birimleri ve isimleri toplumun kendi kültürel mirasını ifade ediş biçimlerinden sadece birkaç tanesidir. Bu örnekler ışığında sembolik iyileşmenin müze, anıt, yer ismi gibi unsurlar ışığında nasıl etkisi olabileceği üzerine tartışılmıştır. Sonuç olarak bu unsurların, sembolik iyileşme etrafında politik, sosyal ve ekonomik boyutlarla fonksiyonel bir anlam kazandığı su götürmez bir gerçektir. (Giblin, 2013: 506)

SONUÇ

Genel olarak, toplumsal çekişme sonrası kültürel miras yapım süreçleri beraberinde sembolik iyileşme sürecini de getirmektedir. Sembolik iyileşme temelde kolektif bilincin bir ürünü olup toplumun ortak olarak yaşadığı anlamlı sembolik deneyimlerin psikolojik olarak olumlu yönde etki etmesini hedefleyen kurgusal strateji süreci olarak tanımlanabilmektedir. Giblin bu sürecin her ne kadar kimileri için iyileştirici olsa da kimileri için inciten bir mefhum olduğunu ifade etmektedir. Şüphesiz bunun gerekçesi toplum bireylerinin anlam dünyası ve bu anlam dünyasının da farklı zaman ve yer algılarıyla şekillenmesindedir. Bu algı o kadar güçlüdür ki genel olarak tahakküm edici söylem lehinde üretilmektedir. Hall'in ifade ettiği gibi pratiksel söylemlerin bir ürünü olan ayırıcı geleneklerin ya da Hobsbawm'ın geleneklerin icadı bağlamında geliştirdiği kavramsallaştırmanın bu bağlamda rolü büyüktür. Zira bu geleneklerin bir yansıması olan kültürel miras belli kimlikleri ifade ediş biçimi olduğu için diğer kimlik tanımlamalarını dışlamaktadır. Bu dışlama süreçlerinin egemen kesimce haklı gerekçeleri bulunsa da süreçlerin okunması muhtelif kesimlerce farklı olabilmektedir.

Sembolik iyileşme bağlamında, 15 Temmuz Günü toplumsal çekişmenin (*social conflict*) yaşandığı zamandır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yaşanan zaman dilimi ise çekişme sonrası (*post-conflict*) zaman aralığını ifade etmektedir. Darbe girişimi ve devamı olan sürecin toplumsal çekişme ya da buhranı ifade etmesi hasebiyle, toplumun kolektif bir bilinç oluşturması adına birtakım yeniliklere gidilmiştir. Bu yenilikler, kuşkusuz yeni kimlik tanımlamaları etrafında şekillenen kültürel miras yapım süreçlerine işaret etmektedir. Sürecin temel katalizörlerinden biri ise kültürel mirasın sembolik bir iyileşme aracı olarak görülmesidir. Bu bağlamda, 15 Temmuz buhranı sonrası iyileşme süreci, 3 temel başlık altında tartışılmıştır: Bunlardan birincisi olan kahramanlık motif ve anlatılarıdır. Anlatıların temel gayesi ise Türk toplumunun tarihten bugüne kutlu zafer, destan ve yiğitlik örnekleriyle dolu olduğunu hatırlatmak ve 15 Temmuz'un da bu örneklerin bir parçası olduğunu topluma hissettirmektir. Bu başlık altında görülen sembolik iyileşmenin ana özelliklerinden biri ise devam eden bir süreç olduğudur. Zira geçmişten bugüne ve geleceğe kahramanlıkların devam ettiği ve edeceği söylemi anma programları aracılığıyla sıkça dile getirilmektedir. Bu bağlamda Smith'in kavramsallaştırdığı resmi miras söylemi ehemmiyet arz etmektedir. Öyle ki, bu anlatılar bahsi geçen egemen söylem etrafında biçimlenip sunulmaktadır. İkinci olarak sembolik iyileşmenin yas tutma süreciyle ilintili olarak ortaya çıktığı ve bu yas sürecinin pratikler üzerinden yürütüldüğü 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik günüdür. Bu günde İstiklal Marşı'nın, 15 Temmuz Marşı'nın, şiirsel ve nesir biçiminde metinlerin, Kur'an-ı Kerim ve duaların okunması, fon müziklerinin dinletilmesi gibi pratikler yerine getirilmektedir. İslami söylemin oldukça yaygın olduğu ve İslami gürühtan bireylerin özneleştiği (kendi öz bilincinin farkına varma, aktif katılım sağlama) bu pratiklerin sembolik iyileşme çerçevesinde kurgulandığı aşikârdır. Zira bu pratiklerin sarf edildiği sürecin şehitlerin ölümsüzlüğü, cennetle müjdelenmesi, 'hainlere' ders verilmesi ve kahramanlık destanı olarak ifade edilen Kurtuluş Savaşı ve 18 Mart Çanakkale Zaferi ile özdeşleştirilmesi toplum bireylerinin veyahut belli kesimlerin çekişme sonrasında kendini iyi ve zinde hissetmesi için fonksiyonel bir önem arz etmektedir. Bunun da yapılırken toplumun milli ve dini duygularına hitap edecek şekilde üretilmesi sembolik iyileşme açısından mühim bir noktadır. Üçüncü olarak yeni yapıların ortaya çıkması ve mevcut yapılarda meydana gelen simgesel ve fiziksel değişiklikler toplumun kültürel miraslaştırma yoluyla sembolik

olarak iyileşmesini amaçlamaktadır. 15 Temmuz bağlamında, bu yenilik ve değişikliklerden birkaçı olan İstanbul'daki durak adlarının değişimi, 15 Temmuz Şehitler Köprüsü, Mardin'deki okullarda meydana gelen isim değişiklikleri, 15 Temmuz Şehitler Anıtı, Hafıza 15 Temmuz Müzesi ve Ankara'nın Kahramankazan ilçesi örnekleri verilmiştir. Bu örnekler artırılabilir. Konu çerçevesinin daha kolay kavranabilmesi dolayısıyla bu özet niteliğinde olan örnekler seçilmiştir. Seçilen örnekler kuşkusuz üzerinde taşıdıkları biçimsel ve simgesel anlamlarla toplumun çekişme sonrası olanları unutmaması için inşa edilmiştir. Hatırlatma aracı olan bu yapılar bir yandan toplum hafızasını belli olaylara sabitlemeyi hedeflerken bir yandan da kültürel hafızanın korunması, anılması ve bu yolla sembolik bir iyileşme aracı olarak görülmesini sağlamaktadır. Zira çekişme sonrası inşa edilen müze, anıt gibi yapıların içeriği, mekânı ve fiziki görünümü ya da yeniden şekillendirilen yapı üzerindeki anlamların hikâyesi bireyleri düşündürmekte ve bu anlamlar da kişilerin olumlu hissetmesi üzerine kurgulanmaktadır.

Araştırma, 24 Nisan ve 10 Haziran 2019 tarihleri arasında literatür ve medya içerikleri üzerinden betimsel analiz metoduyla yapılmıştır. Farklı ve daha geniş zaman dilimi aralıklarında ve farklı araştırma metotları ile daha derin bilgi ve farklı niteliğe ulaşılması olasıdır. Zira sembolik iyileşme bir süreci ifade ettiği için daha ileriki periyotlarda Türk halkının hissettiği algının değişmesi mümkündür. Ayrıca, çekişme sonrası sembolik iyileşme algısının daha iyi ölçülmesi ve çözümlenmesi adına alana çıkılıp derinlemesine mülakat metodunun kullanılması daha detaylı bilgileri de beraberinde getirebilmektedir. Zira derinlemesine mülakatta yalnızca katılımcıların düşüncesi ölçülmez, aynı zamanda düşünceyi şekillendiren algı ve duyular da ölçülür. Bu bağlamda, sembolik iyileşmenin bir kolu da duygulara hitap etmesi ve devam eden bir süreç olmasından ötürü, daha iyi bulgulara ulaşılması mümkündür.

KAYNAKÇA

Alivizatou, M. (2012), *Intangible Heritage And The Museum: New Perspectives Of Cultural Preservation*, Walnut Creek: West Coast Press.

Althusser, L. (2002), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*(5.Baskı), Özışık, M. & Alp, Y. (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Akşam (2017), 15 Temmuz Marşı Sözleri Nelerdir? 15 Temmuz Marşı Dinle, *Haberler, Güncel Haberler* içinde, <https://www.aksam.com.tr/guncel/15-temmuz-marsi-sozleri-nelerdir-15-temmuz-marsi-dinle/haber-643147>, 10 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

Assmann, J. & Czaplicka, J. (1995), "Collective Memory and Cultural Identity", *New German Critique* 65, Cultural History/Cultural Studies: 125-133, <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH469/Assmann.pdf>, 2 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

Ashworth, G.J. (2006), "Memorialization of Violence and Tragedy: Human Trauma as Heritage" Brian Graham & Peter Howard (Der.) içinde, *Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Hampshire: Ashgate, 231-244

Association of Southeast Asian Nations (2000), *ASEAN Declaration On Cultural Heritage*, <http://cultureandinformation.asean.org/wp-content/uploads/2013/11/ASEAN-Declaration-on-Cultural-Heritage.pdf>, 2 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

Dicks, B. (2000), *Heritage, Place and Community*, Cardiff: University of Wales Press.

Bişkin, H. (2017), 15 Temmuz Sonrası Nerelerin Adı Değişti?, *Gazete Duvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/07/15/15-temmuz-sonrasi-nerelerin-adi-degisti/>, 13 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.

Byrne, D. (2009), "A Critique Of Unfeeling Heritage", Laurajane Smith & Akagawa Natsuko (Der) içinde, *Intangible Heritage*, New York: Routledge: 229-252.

- CNNTürk.com (2017), 15 Temmuz Şehitler Anıtı Bugün Açıldı. İşte Anıtın Özellikleri..., *Haberler, Türkiye* içinde, <https://www.cnnturk.com/turkiye/15-temmuz-sehitler-aniti-bugun-acildi-iste-anitin-ozellikleri?page=1>, 4 Haziran 2019 tarihinde erişildi.
- Giblin, J. D. (2013), “Post-conflict Heritage: Symbolic Healing and Cultural Renewal”, *International Journal of Heritage Studies*, 20(5): 500-518.
- Haberler.com (2016), 15 Temmuz Şehitlerinin İsmi Okullarda Yaşatılacak, *Haberler, Yerel, Haber* içinde, <https://www.haberler.com/15-temmuz-sehitlerinin-ismi-okullarda-yasatilacak-8882588-haberi/>, 1 Haziran 2019 tarihinde erişildi.
- Hall, S. (2005), “Whose Heritage? Un-settling ‘the heritage’, Re-imagining The Post-Nation”, Jo Littler & Roshi Naidoo (Der.) içinde, *The Politics of Heritage: The Legacies Of ‘Race’*, Londra: Routledge, 21-31.
- Hobsbawm, E. (1983a), “Introduction: Inventing traditions”, Eric Hobsbawm & Terence Ranger (Der.) içinde, *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1–15.
- Hobsbawm, E. (1983b) “Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914”, Eric Hobsbawm & Terence Ranger (Der.) içinde, *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hürriyet (2017) Darbenin Yönetim Merkeziydi... 15 Temmuz'da Kahraman Oldu, *Haberler, 15 Temmuz Yıldönümü* içinde, <http://www.hurriyet.com.tr/darbenin-yonetim-merkeziydi-15-temmuzda-kahraman-oldu-40519794>, 5 Haziran 2019 tarihinde erişildi.
- Kaplan, M. (2007), Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-III “*Tip Tahlilleri*”, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Korkmaz, M.A. & Özdemir, M. (2016, Aralık), Türk Kahramanlık Kültürünün 15 Temmuz'a Yansımaları, *Darbeler ve Tepkiler* içinde, 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Giresun, https://www.academia.edu/33882494/T%C3%BCrk_Kahramanl%C4%B1k_K%C3%BClt%C3%BCr_ve_15_Temmuz.pdf, 14 Mayıs 2019 tarihinde erişildi.
- McLean, F. (2006), “Museums and The Representation Of Identity”, Brian Graham & Peter Howard (Der.) içinde, *Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Hampshire: Ashgate, 283-298
- Meskel, L. & Scheermeyer, C. (2008), “Heritage as Therapy: Set Pieces from the New South Africa”, *Journal of Material Culture*, 13(2): 253-173.
- McDowell, S.(2008), “Heritage, Memory and Identity”, Brian Graham & Peter Howard (Der.) içinde, *Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Hampshire: Ashgate, 37-53.
- Moerman, D. (1979), “Anthropology of Symbolic Healing”, *Current Anthropology*, 20(1): 59-80.
- Moyser, G. (1991), *Politics and Religion in the Modern World*, Londra: Routledge.
- Nora, P. (2006), *Hafıza Mekânları*, Özcan, M. E. (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.
- Olsen, B. (2001), “Excavating The Other: European Archaeology In The Age Of Globalisation”, K. Kobylinski (Der.) içinde, *Quo Vadis Archaeologia: Whither European Archaeology in the 21st Century?*, Warsaw: European Science Foundation.
- Reckwitz, A. (2002), “Toward a Theory of Social Practices”, *European Journal of Sociology*, 5(2): 243–263.
- Smith, L. (2006), *The Uses of Heritage*, New York: Routledge.
- UNESCO (2011), What Is Intangible Cultural Heritage?, <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>, 2 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

Yelsalı Parmaksız, P.M. (2012), “Çanakkale Bellek Savaşı”, *Neye Yarar Hatıralar? Bellek ve Siyaset Çalışmaları*, Pınar Melis Yelsalı Parmaksız(Der.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 281-301.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar (2016), 15 Temmuz’da Türkiye’de Yaşanan Darbe Girişimi Hakkında Basın Açıklaması, <https://www.ytb.gov.tr/haberler/15-temmuzda-turkiyede-yasanan-darbe-girisimi-hakkinda-basin-aciklamasi>, 1 Haziran 2019 tarihinde erişildi.